

Mira Czarnecka

WIEŻA BABEL DIALEKTÓW

MOWA
NIESTANDARDOWA
W PRZEKŁADACH
PROZY ANGLOJĘZYCZNEJ

WIEŻA BABEL
DIALEKTÓW

Seria pod redakcją

ELŻBIETY TABAKOWSKIEJ
EWY DATY-BUKOWSKIEJ
I JOANNY DYBIEC-GAJER

Mira Czarnecka

WIEŻA BABEL
DIALEKTÓW

MOWA
NIESTANDARDOWA
W PRZEKŁADACH
PROZY ANGLOJĘZYCZNEJ

Kraków

Publikacja dofinansowana przez Uniwersytet Pedagogiczny
im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

© Copyright by Mira Czarnecka and Towarzystwo Autorów
i Wydawców Prac Naukowych UNIVERSITAS, Kraków 2022

ISBN 978-83-242-3756-2
e-ISBN 978-83-242-6673-9
TAiWPN UNIVERSITAS

Recenzja
dr hab. Władysław Chłopicki, prof. UJ

Opracowanie redakcyjne
Dagmara Wachna

Projekt okładki serii
Sepielak

www.universitas.com.pl

Spis treści

Podziękowania	9
Słowo wstępne	11
Wykaz skrótów tytułów wykorzystanych pozycji bibliograficznych.....	15
Rozdział 1	
Mowa niestandardowa w językach angielskim i polskim ...	17
1.1. Dialekt w językach angielskim i polskim	17
1.1.1. Dialekt w języku angielskim	17
1.1.2. Dialekt w języku polskim	28
1.2. Inne niestandardowe odmiany języków angielskiego i polskiego.....	36
1.2.1. Niestandardowe odmiany w języku angielskim	36
1.2.2. Niestandardowe odmiany w języku polskim	38
1.3. Dialekt w literaturze anglosaskiej i polskiej	46
1.3.1. Dialekt w literaturze anglosaskiej.....	46
1.3.2. Dialekt w literaturze polskiej	56
1.4. Idiolekty w literaturze anglosaskiej i polskiej	60
1.4.1. Idiolekty w literaturze anglosaskiej.....	60
1.4.1.1. Mowa dziecka.....	65

1.4.1.2. Mowa pijanego człowieka	68
1.4.1.3. Mowa obca	70
1.4.2. Idiolekty w literaturze polskiej	75
1.5. Wielogłosowość w literaturze współczesnej.....	81
1.5.1. Powieść polifoniczna	81
1.5.2. Wielogłosowość w polskiej literaturze współczesnej.....	83
Rozdział 2	
Mowa niestandardowa jako zagadnienie przekładu	89
2.1. Teoria przekładu a idiom języka oryginału.....	90
2.1.1. Ekwiwalencja, odpowiedniość i adekwatność.....	92
2.1.2. Nieprzekładalność.....	95
2.1.2.1. Mowa niestandardowa jako źródło nieprzekładalności.....	98
2.1.2.2. Dystans miejsca i czasu.....	101
2.2. Językoznawstwo kognitywne wobec przekładu.....	103
2.2.2. Obrazowanie	104
2.2.3. Obrazowanie a ekwiwalencja w przekładzie	105
2.2.4. Granice przekładalności.....	105
2.2.5. Kognitywna teoria przekładu	106
2.3. Przekład dialektów.....	107
2.3.1. Wybrane propozycje teoretyczne przekładu dialektów	108
2.3.3. Archaizacja jako technika translatorska	114
2.3.4. Przypisy tłumacza jako technika translatorska	115
2.3.5. Elementy trzeciej kultury w przekładzie	116
2.3.6. Nawiązania wewnątrztekstowe.....	118
2.3.7. Leksykalizacja kolokwialna i wiejska.....	119
2.3.8. Interwencja redakcji	120
2.4. Odmiany mowy niestandardowej wybrane do analizy w perspektywie przekładoznawczej i uwagi metodologiczne	121

2.4.1. Dialekty grup społecznych	121
2.4.2. Dialekty terytorialne	124
2.4.3. Idiolekty	125
Rozdział 3	
Przekład dialektów grup społecznych	129
3.1. Przekład języka arystokracji	130
3.2. Przekład języka służby	141
3.3. Przekład współczesnego języka niższych klas społecznych	154
Rozdział 4	
Przekład dialektów terytorialnych	171
4.1. Przekład irlandzkiej odmiany języka angielskiego.....	171
4.2. Przekład wiktoriańskiego <i>cockney</i>	181
4.3. Przekład dialektu południowoamerykańskiego i afroamerykańskiego	190
4.3.1. Przekład zwrotu <i>ain't</i>	195
4.3.2. Przekład konstrukcji <i>where at</i>	206
Rozdział 5	
Przekład idiolektów.....	219
5.1. Przekład mowy dziecka.....	219
5.2. Przekład lapspektu pijanego człowieka	233
5.3. Przekład lapspektu postaci obcojęzycznej.....	242
Podsumowanie.....	257
Nota bibliograficzna.....	261
Aneks	263
Bibliografia.....	287
Indeks	301
Summary	307

Podziękowania

Niniejsza książka została opracowana na podstawie rozprawy doktorskiej pt. *Przekład literacki mowy niestandardowej na przykładzie tłumaczeń prozy anglojęzycznej*, napisanej pod kierunkiem dr hab. prof. UŚ Agnieszki Pośpiech i obronionej na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Śląskiego. Pragnę gorąco podziękować Pani Profesor Pośpiech za opiekę naukową, nieocenioną pomoc merytoryczną i wsparcie w trakcie pisania pracy oraz realizowania poszczególnych etapów przewodu doktorskiego. Serdeczne podziękowania kieruję również do recenzentek, Pani prof. dr hab. Jolanty Dudek i Pani dr hab. Anny Szczepan-Wojnarskiej, prof. UKSW za wnikliwą ocenę, pozytywne opinie i uwagi do rozprawy.

Powstanie pracy doktorskiej zawdzięczam także możliwości korzystania z zasobów Biblioteki Uniwersytetu Rzeszowskiego i Wypożyczalni Międzybibliotecznej, za co serdecznie dziękuję Pani dr Bożenie Jaskowskiej, Ówczesnemu dyrektorowi BUR oraz Panu magistrowi Bartłomiejowi Motyce i pracownikom Czytelni Nauk Humanistycznych i Prawnych.

W drodze do podjęcia pracy naukowej nad przekładem literackim, w tym nad przekładem mowy niestandardowej, pomogli mi niezmiernie Pani Hanna Koźmińska i Pan Dariusz Wojtczak, redaktorzy wydawnictwa Zysk i S-ka z Poznania, dla którego od wielu lat tłumaczę literaturę piękną. To oni wspierali mnie

w doskonaleniu warsztatu pracy tłumacza literackiego i dzięki nim realizacja mojej pasji była możliwa, za co kieruję do nich serdeczne słowa podziękowania.

Ogromnie dziękuję Pani prof. dr hab. Elżbiecie Muskat-Tabakowskiej, Pani dr hab. prof. UJ Ewie Data-Bukowskiej i Pani dr hab. prof. UP Joannie Dybiec-Gajer za cenne rady i uwagi do wcześniejszej wersji tekstu, dzięki którym przybrał on ostateczną prezentowaną czytelnikom formę.

Słowo wstępne

Jak mówi Biblia, Bóg pomieszał mowę mieszkańców całej ziemi, by nie zdołali dokończyć budowy miasta i wieży Babel, co doprowadziło do powstania języków narodowych, rodząc nieustającą potrzebę przekładania¹. Obszarem stanowiącym wyjątkową trudność tłumaczeniową jest mowa niestandardowa. Wszystkie dzieła literackie zawierają elementy mowy specyficzne dla czasu i miejsca, w których toczy się akcja, dla grupy społecznej czy też indywidualnych postaci. W ten sposób w centrum działalności przekładowej wyrasta swoista wieża Babel dialektów. Zadaniem tłumacza jest oddanie za pomocą środków języka przekładu znaczeń wyrażonych z wykorzystaniem środków języka oryginału, tak by wywołać u czytelnika przekładu takie same odczucia i reakcje, jakie były udziałem odbiorcy oryginału. Jako że wspomniane środki językowe są wysoce zindywidualizowane i odtwarzają bardzo subtelne odcienie znaczeniowe, ich interpretacja bywa niełatwa, a odzwierciedlenie w przekładzie jeszcze bardziej skomplikowane. W konsekwencji niezwykle trudno zaproponować ekwiwalent językowy, który będzie niósł ze sobą te same znaczenia i, w istocie, miał te same ograniczenia. Temu niezwykle ważnemu we współczesnej translatoryce zagadnieniu poświęcona została niniejsza książka. Pracy nad nią przyświecał podwójny cel. Po pierwsze,

¹ *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*, Poznań 2005, Księga Rodzaju 11, 9.

poszukiwanie odpowiedzi na pytanie, czy możliwy jest skuteczny przekład dialektów języka angielskiego na polski, po drugie, próba nakreślenia możliwych sposobów ich tłumaczenia.

Opracowanie obejmuje dwie części: teoretyczną i praktyczną. Część teoretyczna składa się z dwóch rozdziałów. Pierwszy z nich poświęcono omówieniu wybranych zagadnień mowy niestandardowej w językach angielskim i polskim. Charakterystyce zostaną poddane kolejno zróżnicowanie społeczne, przestrzenne i indywidualne użytkowników języków angielskiego i polskiego, a także sposób i ewolucja prezentacji mowy bohaterów w literaturze anglosaskiej i polskiej. Przybliżono też pojęcie powieści polifonicznej, a następnie sposób funkcjonowania wielogłosowości w literaturze najnowszej, ze wskazaniem na zagrożenie, jakim dla tożsamości literatury narodowej jest postępujący proces globalizacji.

W rozdziale 2 zdefiniowano mowę niestandardową jako zagadnienie przekładu. Omówiono tam aspekty ogólnej teorii przekładu w zakresie tłumaczenia idiomu języka oryginału, na podstawie między innymi badań Lawrence'a Venutiego, zaprezentowano także pojęcia ekwiwalencji, odpowiedniości i adekwatności w przekładzie. W dalszej części przywołano istniejące w polskiej translatoryce opracowania, charakteryzując wybrane propozycje teoretyczne dotyczące tłumaczenia dialektów – jako teorię wiodącą przyjęto klasyfikację technik przekładu Leszka Berezowskiego. W tej części omówione zostały dodatkowe zagadnienia związane z przekładem dialektów, takie jak archaizacja, przypisy tłumacza, elementy trzeciej kultury w przekładzie, interwencja redakcji oraz nawiązania wewnątrztekstowe. Rozdział kończy prezentacja odmian mowy niestandardowej wybranych do analizy w perspektywie przekładoznawczej – dialektów grup społecznych, dialektów terytorialnych i idiolektów.

Kolejne trzy rozdziały poświęcone są analizie przekładu wybranych odmian mowy niestandardowej, pochodzących z powieści przetłumaczonych przeze mnie z języka angielskiego na język polski w latach 2000–2016. O wyborze materiału badawczego zdecydowały dwa czynniki. Po pierwsze, w chwili gdy przystępowałam do pisania pracy, łączna liczba dziewiętnastu przełożonych przeze

mnie na język polski powieści dostarczała szerokiego materiału badawczego obejmującego różnorodne typy mowy niestandardowej w języku angielskim, umożliwiając wyciągnięcie pewnych wniosków dotyczących translacji takich struktur językowych na język polski. Po drugie, szesnastoletni okres poświęcony przekładaniu literatury był dla mnie czasem doskonalenia warsztatu tłumaczeniowego i wyciągania nauki z popełnionych błędów, co mogło okazać się pomocne przy prowadzeniu analizy translatologicznej i formułowaniu wniosków badawczych. Spojrzenie na przetłumaczone teksty z perspektywy czasu stało się również okazją do weryfikacji ewentualnych nieudanych rozwiązań translatorskich, służąc celom dydaktycznym zarówno w przypadku samego tłumacza, jak i adeptów sztuki przekładu. Jednocześnie starałam się odnosić własny przekład, o ile to było możliwe, do istniejących tłumaczeń, w których pojawiają się badane tutaj aspekty języka niestandardowego, a które wykonane zostały przez innych, bardziej doświadczonych tłumaczy. Dlatego autoetnograficzne analizy przekładoznawcze uzupełniłam odwołaniami do rozwiązań tłumaczeniowych zaczerpniętych z przekładów klasyki literatury angielskiej i amerykańskiej.

Rozdział 3, otwierający część analityczną książki, traktuje o przekładzie dialektów grup społecznych. Analiza objęła zarówno przekład powieści współczesnych, jak i dziewiętnastowiecznych – w tym drugim przypadku odrębnie omówione zostaną języki arystokracji i służby. Uwzględnienie dialektów pochodzących z dwóch epok pozwoliło na sformułowanie wniosków dotyczących różnic w sposobie przekładu dialektów społecznych dawnych i współczesnych.

Przedmiotem analizy rozdziału 4 będzie przekład dialektów terytorialnych: irlandzkiego angielskiego i wiktoriańskiego *cockney*, pochodzących z dziewiętnastowiecznej powieści brytyjskiej, oraz dwóch dialektów terytorialnych języka amerykańskiego – południowoamerykańskiego i afroamerykańskiego, zastosowanych w powieści współczesnej. W celu nakreślenia kontekstu przekładoznawczego posłużono się istniejącymi w literaturze polskiej tłumaczeniami analizowanych dialektów. Badanie przekładu

dialektu afroamerykańskiego uwzględnia strategię stosowania go w powieściach współczesnych autorów amerykańskich oraz jej wpływ na decyzje podejmowane przez tłumacza.

Rozdział 5 dotyczy przekładu idiolektów. W ramach tej kategorii analizie poddano język dziecka, lapspekt pijanego człowieka, „łamany” angielski i mowę idiosynkratyczną. Jako materiał badawczy posłużą kolejno: stylizacja na mowę dziecka z dziewiętnastowiecznej powieści angielskiej i współczesnej powieści amerykańskiej, wypowiedzi bohaterów dziewiętnastowiecznej powieści angielskiej oraz wypowiedzi postaci francuskojęzycznej i bohaterów włoskojęzycznych pochodzące ze współczesnych powieści amerykańskich.

Wnioski z analizy dotyczące zastosowanych technik translatorskich oraz osiągniętego efektu i poziomu ekwiwalencji przekładu w przypadku badanych typów mowy niestandardowej posłużyły do zdefiniowania problemów towarzyszących tłumaczeniu dialektów, jak również zaproponowania ewentualnych sposobów ich (przynajmniej częściowego) rozwiązania.

Wykaz skrótów tytułów wykorzystanych pozycji bibliograficznych

Słowniki

- American Heritage – *The American Heritage College Dictionary*, fourth edition, Boston, New York 2002
- Longman – *Longman Dictionary of Contemporary English*, Warszawa 1981
- Longman Phrasal – *Longman Dictionary of Phrasal Verbs*, Singapore 1983
- Oxford Advanced – *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*, Warszawa 1981
- PWN Oxford EN – *Wielki słownik angielsko-polski PWN Oxford*, Warszawa 2002
- PWN Oxford PL – *Wielki słownik polsko-angielski PWN Oxford*, Warszawa 2004
- SGP Kar. – *Słownik gwar polskich*, t. 1–6, red. J. Karłowicz, Kraków 1900–1911
- SJP Dor. – *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, Warszawa 2000
- SJP Kar. – *Słownik języka polskiego*, t. 1–8, red. J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki, Warszawa 1900–1908
- SWO Tok. – *Słownik wyrazów obcych*, red. J. Tokarski, Warszawa 1980
- Webster – *Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language*, New York 1996

Powieści i opowiadania

- BB – J. Karon, *Blisko i bezpiecznie*, tłum. M. Czarnecka, Poznań 2016
- HHS – J. Karon, *Home to Holly Springs*, New York 2007
- IB – J. Karon, *Iskra boża*, tłum. M. Czarnecka, Poznań 2007
- LAS – M.E. Braddon, *Lady Audley's Secret*, London 2012
- LFH – J. Karon, *Light from Heaven*, New York 2005
- PEN – F. Schaeffer, *Portofino*, New York 1996
- PHS – J. Karon, *Powrót do Holly Spring*, tłum. M. Czarnecka, Poznań 2011
- PPL – F. Schaeffer, *Portofino*, tłum. M. Czarnecka, Poznań 2000
- PwG – *Pokój w Gospodzie Le Dragon Volant*, w: S. Le Fanu, *W ciemnym zwierciadle*, tłum. M. Czarnecka, Poznań 2015
- RLDV – *Room in Le Dragon Volant*, w: S. Le Fanu, *In a Glass Darkly*, London 2007
- SSSG – J. Karon, *Somewhere Safe with Somebody Good*, New York 2014
- TLA – M.E. Braddon, *Tajemnica Lady Audley*, tłum. M. Czarnecka, Poznań 2016

Rozdział 1

Mowa niestandardowa w językach angielskim i polskim

Obcowanie ze współczesną literaturą wyraźnie pokazuje mnogość języków, jaką posługuje się ona do zakomunikowania swojego przekazu. Ta różnorodność jest w naturalny sposób odzwierciedleniem wielości głosów współczesnego społeczeństwa. Ich bliższe poznanie pozwala wyraźniej dostrzec indywidualne cechy wypowiedzi bohaterów literackich, które autorzy utrwaliли w swoich dziełach.

1.1. Dialekt w językach angielskim i polskim

1.1.1. Dialekt w języku angielskim

Pojęcie dialektu, mimo że znane każdemu użytkownikowi języka, podlega wielu różnym i niejednokrotnie odmiennym interpretacjom. Ta mnogość znaczeń występuje nie tylko w potocznym rozumieniu, ale różnie pojmują ją także badacze, zarówno na przestrzeni dziejów, jak i obecnie. Współcześni dialektolodzy brytyjscy

stoją na stanowisku, że każdy z nas mówi dialektem. Stwierdzenie to zawarł w swoim opracowaniu *Dialects* Peter Trudgill². Tę samą koncepcję przedstawił w napisanej wspólnie z Johnem Kennethem Chambersem książce *Dialectology*³, poświęconej w całości kwestii dialektu w języku angielskim. Według autorów dialekt był tradycyjnie pojmowany jako niepoprawna odmiana języka, którą posługują się wieśniacy, klasa robotnicza i inne grupy o niskim prestiżu społecznym. Dialektem nazywano również formy języka używane w odległych zakątkach świata, nieposiadające wersji pisanej, a także odstępstwa od normy – poprawnej lub standardowej formy języka. Odnosząc się do takiego potocznego rozumienia analizowanego pojęcia, w ujęciu naukowym badacze zaproponowali jednak zdefiniowanie dialektu jako podgrupy (*sub-division*) danego języka: „Dialekty (...) mogą być traktowane jako podgrupy danego języka”⁴.

Chambers i Trudgill postawili tezę, że każdy użytkownik języka posługuje się przynajmniej jednym dialektem danego języka i że standardowy język angielski (*Standard English*) jest w tym rozumieniu również dialektem języka angielskiego⁵. Kwestia ta została zaakcentowana już wcześniej przez Trudgilla w *Dialects*. Twierdził on, że poszczególne odmiany języka angielskiego są sobie pod względem językowym równe – żadna z nich nie jest nadrzędna względem pozostałych (należy tu odnotować, że odmianę *Standard English* badacz zakwalifikował jako odmianę o największym prestiżu)⁶. Jest to nowe spojrzenie na kwestię niestandardowej formy języka, stawiające tę odmianę na równi z wariantem traktowanym do tej pory jako wzorzec.

Biorąc to wszystko pod uwagę, można stwierdzić, że dialekt nieodmiennie definiowany jest w odniesieniu do języka. Chambers i Trudgill zaproponowali zastosowanie terminu *variety* ‘odmiana’ do określenia każdej odmiany języka, jaką w danym momencie

² Por. P. Trudgill, *Dialects*, London 2004, s. 2.

³ Por. J.K. Chambers, P. Trudgill, *Dialectology*, Cambridge 2004.

⁴ Tamże, s. 3 (tłum. M.Cz.).

⁵ Tamże.

⁶ Tamże, s. 1 i 5.

będą chcieli uznać za odrębną jednostkę, terminu *accent* ‘akcent’ w przypadku wymowy użytkownika języka, a zatem odmiany, która różni się od innych pod względem fonetycznym i/lub fonologicznym, oraz terminu *dialect* ‘dialekt’ do opisu odmian, które różnią się od pozostałych pod względem gramatycznym, leksykalnym oraz fonologicznym⁷. Natomiast podejmując próbę uściślenia, czym jest język, badacze doszli do wniosku, że o jego odrębności decydują nie tylko czynniki lingwistyczne, ale również polityczne, geograficzne, historyczne, społeczne i kulturowe.

Pierwszym elementem wpływającym na powstanie różnic pomiędzy odmianami języka może być dystans fizyczny. Chambers i Trudgill wprowadzili pojęcie **kontinuum geograficznego dialektu** (*geographical dialect continuum*), dla którego w punktach krańcowych wzajemne zrozumienie użytkowników języka może okazać się niemożliwe, ale możliwa jest komunikacja sąsiadujących ze sobą użytkowników w miejscach pośrednich⁸. W przypadku dystansu społecznego, jaki istnieje pomiędzy warstwami społecznymi, mamy do czynienia z **kontinuum dialektu społecznego** (*social dialect continuum*)⁹. Każdy dialekt posiada więc wymiar przestrzenny i społeczny – wszyscy użytkownicy języka legitymują się jakimś pochodzeniem społecznym oraz zamieszkują na określonym terenie, mamy więc do czynienia z dialektami grup społecznych (*social dialects*), dialektami wiejskimi (*rural dialects*) i dialektami miejskimi (*urban dialects*). Zanim przejdziemy do szczegółowego omówienia zróżnicowania przestrzennego i społecznego dialektów języka angielskiego, spójrzmy na to zagadnienie z perspektywy diachronicznej, czyli rozwoju dialektów w czasie.

We wcześniejszym opracowaniu poświęconym dialektom języka angielskiego, *Dialects*, Trudgill dokonał ich podziału na dwa rodzaje. Pierwszą grupę stanowią dialekty tradycyjne (*traditional dialects*), którymi najczęściej posługują się starsi użytkownicy języka, zamieszkujący oddalone od centrum wiejskie tereny. Druga

⁷ Tamże, s. 5.

⁸ Tamże, s. 5–6.

⁹ Tamże, s. 7.

grupa to dialekty dominujące (*mainstream dialects*), zbliżone do standardowego języka angielskiego, które przypisuje się osobom młodszym, mieszkającym w miastach. Dialekty tradycyjne występują w Anglii południowej i w częściach Anglii północnej, na Nizinie Środkowoszkockiej i na obszarach Irlandii Północnej (na Wyżynie Południowoszkockiej i w Walii ze względów historycznych posługiwano się odpowiednio językiem celtyckim i walijskim, a znajomość języka angielskiego wykształciła się u mieszkańców stosunkowo niedawno, stąd nieobecność na tamtych terenach dialektów tradycyjnych). Poszczególne dialekty tradycyjne bardzo różnią się zarówno od siebie, jak i od standardowego języka angielskiego¹⁰. Zalicza się do nich irlandzka odmiana języka angielskiego (*Irish English*) występująca w Irlandii Północnej.

W *Dialects* Trudgill zwraca uwagę na następujące osobliwości tego dialektu języka angielskiego: wymawianie dźwięku *r* w słowach takich jak *car*, *for* i *butter* (podczas gdy w innych rejonach Anglii jest on niewymawiany i słowa te brzmią jak *cah*, *faw* i *butta*), realizację *long*, *wrong*, *song* jako *lang*, *rang*, *sang* i *night*, *right*, *light* jako *nicht*, *richt*, *licht*, z użyciem dźwięku *ch* (wymawianego tak, jak w języku niemieckim) oraz zachowanie w wymowie spółgłoski *h*, na przykład na początku słów takich jak *house*, *hill* i *hat*, pomimo że w większości obszarów Anglii i Walii mieszkańcy posługujący się lokalnymi dialektami często ją pomijają¹¹.

W *Dialectology* autorzy zwracają uwagę na sposób wymowy samogłoski [æ], występującej w słowach *bag*, *hat*, czy *man*, przez klasę robotniczą Belfastu. Uległa ona przesunięciu do tyłu, podwyższeniu i zaokrągleniu, i w najbardziej ekstremalnej wersji wymawiana jest na przykład w słowie *fast* jako [fə'əst] i w słowie *man* jako [mɔ'ən]¹². Oprócz wyznaczników dialektu *Irish English* na poziomie wymowy Trudgill podaje przykłady zdań, które byłyby poprawne w tej odmianie języka angielskiego, ale są niepoprawne w języku standardowym: *The dog wants out*, *We'd a good time last*

¹⁰ P. Trudgill, *Dialects*, dz. cyt., s. 15–16.

¹¹ Tamże, s. 16, 17 i 37.

¹² J.K. Chambers, P. Trudgill, *Dialectology*, dz. cyt., s. 66.

week i *It was very ill that he looked*¹³. Ostatnie zdanie jest przykładem niestandardowego szyku zdania, stosowanego w celu położenia nacisku na informację znajdującą się na początku. Tego typu zdania w języku angielskim nazywają się *cleft-sentences* – w omawianym przypadku mamy do czynienia z konstrukcją *it-cleft*¹⁴. Na poziomie gramatyki cechą charakterystyczną kilku miejskich odmian irlandzkiego angielskiego jest użycie współcześnie form *thee/thou* jako zaimka osobowego w odniesieniu do drugiej osoby liczby pojedynczej i formy *yous* w odniesieniu do drugiej osoby liczby mnogiej. Dialekt Irlandii stosuje również inne zasady użycia przedimka określonego *the*, mianowicie może on poprzedzać nazwy pór roku (*autumn, summer*) i świąt (*Christmas, Easter*), chorób (*chicken pox, measles*) i instytucji (*hospital, school*), np. *I'll see you at the Christmas*¹⁵.

Miejsce dialektów tradycyjnych, które stopniowo zanikają, zajmują dialekty dominujące. Posługuje się nimi większość populacji, szczególnie młodszy użytkownicy języka, zamieszkujący tereny miejskie. Dialekty miejskie są podobne do siebie oraz do standardowego języka angielskiego, który należy również uznać za dialekt dominujący¹⁶. Wspomniana powyżej wymowa *r* na końcu wyrazu w Irlandii Północnej występuje też w Stanach Zjednoczonych Ameryki¹⁷. Inne cechy charakterystyczne dialektów amerykańskich to pomijanie we wszystkich osobach czasu teraźniejszego końcówki *-s* (szczególnie w dialektach afroamerykańskich), odmienne formy czasu przeszłego zwykłego czasownika i czasownika posiłkowego *do* (odpowiednio *done* i *did*), występujące również w wielu innych niestandardowych dialektach języka angielskiego na świecie, oraz wymowa ułożonego pomiędzy dwiema samogłoskami *t* jako *d* – w słowach takich jak *city, better* (a więc *ciddy*,

¹³ P. Trudgill, *Dialects*, dz. cyt., s. 9 i 61.

¹⁴ *Dialects of English. Studies in Grammatical Variation*, eds. P. Trudgill, J.K. Chambers, London, New York 1995, s. 196–200.

¹⁵ J.C. Beal, *Language and Region*, London, New York 2006, s. 67–68.

¹⁶ Tamże, s. 16.

¹⁷ Tamże, s. 29.

bedder)¹⁸. Większość dialektów języka angielskiego dopuszcza stosowanie podwójnego przeczenia w zdaniu, podczas gdy język standardowy utracił tę cechę. Tak więc *I couldn't see none nowhere* jest poprawne gramatycznie w większości dialektów, ale jest niegramatyczne w standardowym języku angielskim, w którym zdanie to miałyby formę *I couldn't see any anywhere*¹⁹.

Do dialektów miejskich należy również zaliczyć *cockney*, którym, jak piszą Chambers i Trudgill, posługują się dziesiątki tysięcy użytkowników²⁰. Nazwą tą tradycyjnie określano nie tylko dialekt klasy robotniczej części Londynu zwanej East End, ale również użytkowników tej odmiany języka angielskiego. Egan Pierce w powieści *Real Life in London*, która zaczęła pojawiać się w odcinkach w 1821 roku, opisał użytkownika *cockney* jako niewykształconego mieszkańca Londynu, który urodził się w zasięgu słyszalności bicia dzwonów kościoła St. Mary-le-Bow. Prawdziwą skarbnicą wiedzy na temat cech dialektu *cockney*, którym posługiwali się londyńczycy w pierwszej połowie XIX wieku, jest opracowanie socjologiczne Henry'ego Mayhewa *London Labour and the London Poor*, wydane w 1861 roku²¹. Poniżej załączam próbkę tego dialektu pochodzącą ze wzmiankowanej pozycji (t. II, s. 97):

(1.1)

I **niver** cared much about the **lush** myself; and **ven** I got **avay** from the old **uns**, I **didn't** mind it **no** how; but Jack my pal **vos a awful lushy cove**, he **couldn't** do **no** good at **nothink**, **votsom-ever**; he died they say of *lirium trumans*... **vich** I **takes** to be too much of Trueman and Hanbury's heavy; (...) ²²

W zacytowanym fragmencie obecne są główne cechy dziewiętnastowiecznego *cockney*: odstępstwa od standardowej wymowy,

¹⁸ Tamże, s. 42, 47 i 68.

¹⁹ Tamże, s. 51–52.

²⁰ *Dialects of English. Studies in Grammatical Variation*, dz. cyt., s. 46.

²¹ W. Matthews, *Cockney Past and Present. A Short History of the Dialect of London*, London–Boston 1972, s. 42 i 54.

²² Tamże, s. 55 (wyróżnienie – M.Cz.).

polegające między innymi na zamianie dźwięków *w* i *v*, oraz słownictwo slangowe (*lush* – piwo, *cove* – człowiek²³), jak również elementy niestandardowej gramatyki, na przykład podwójne przeczenia (*I didn't mind it no how* i *he couldn't do no good at nothink*) oraz obecność końcówki *-s* w czasie teraźniejszym prostym (*Simple Present*) czasownika w pierwszej osobie liczby pojedynczej (*I takes*).

Współcześnie *cockney* nie pełni już funkcji identyfikacyjnej przedstawicieli klasy robotniczej z dzielnicy East End w Londynie, ale stał się tożsamy z określonym akcentem, używanym przez mieszkańców znacznego obszaru południowo-wschodniej Anglii. Jest to wynik szeregu zmian społecznych i gospodarczych, które zaszły na tym terenie, poczynając od lat dwudziestych XX wieku, przez okres II wojny światowej, lata powojenne i czasy imigracji z byłych kolonii brytyjskich, napływu na przełomie XX i XXI wieku uciekinierów politycznych, na przykład Kurdów czy Albańczyków, aż po osiedlanie się obywateli krajów będących nowymi członkami Unii Europejskiej, takich jak Polska czy Czechy²⁴. Najbardziej znane cechy tego dialektu w zakresie artykulacji to opuszczanie *h* na początku słowa (np. *hard* wymawiane jest jako [a:d]), zastępowanie *t* pomiędzy samogłoskami dźwiękiem *d*, *r* lub tzw. *glottal stop* [ʔ] (np. *Saturday* wymawiane jest jak: ['sædædi], ['sæɾədi] lub ['sæʔədi]) i przesunięcie do przodu artykulacji *th*, co sprawia, że dźwięk ten wymawiany jest jak *f* lub *v* (*three* [fri:], *this* [vis])²⁵. Cechą charakterystyczną słownictwa *cockney* jest

²³ Tamże, s. 137 i 147.

²⁴ S. Fox, *The New Cockney. New Ethnicities and Adolescent Speech in the Traditional East End of London*, London 2015, s. 5–37; M. Gibson, *Multilingualism*, w: *Language in the British Isles*, ed. D. Britain, New York 2007, s. 257–276. Rozwój terenu dawnych doków w latach siedemdziesiątych oraz powstanie na początku lat dziewięćdziesiątych centrum finansowego Canary Wharf sprawiły, że na obszarze East End zamieszkało wielu dobrze zarabiających pracowników międzynarodowych korporacji (S. Fox, *The New Cockney*, dz. cyt., s. 18). O wytworzeniu się nowej odmiany języka, stanowiącej popularną mówioną odmianę *Standard English*, z cechami fonetycznymi sytuującymi ją pomiędzy *Received Pronunciation* i londyńskim *cockney*, zidentyfikowanej w roku 1994 jako *Estuary English*, pisze Paul Kerswill, *Standard and Non-standard English*, w: *Language in the British Isles*, dz. cyt., s. 34–52.

²⁵ W. Matthews, *Cockney Past and Present*, dz. cyt., s. 77–81.

obecność slangu²⁶. Na poziomie gramatyki wyróżnia go emfatyczne, wielokrotne użycie przeczeń (*He ain't nobody!*), niezgodne z normą stopniowanie przymiotników, wykorzystanie przymiotników w funkcji przysłówków, stosowanie niestandardowych form zaimków i przyimków, użycie końcówki -s we wszystkich osobach czasu teraźniejszego (*I goes, they says*), form *is* i *was* z liczbą mnogą, a w czasie przeszłym użycie końcówki -ed czasowników, zamiast form odmiany mocnej (np. *grewed, tooked* zamiast *grown, taken*)²⁷.

Przejdźmy teraz do opisu zróżnicowania dialektalnego z perspektywy synchronicznej, czyli dialektów społecznych i przestrzennych. W tym celu można posłużyć się pojęciem zmiennej językowej. Zgodnie z definicją Trudgilla i Chambersa zmienna językowa (*linguistic variable*) jest to „jednostka językowa posiadająca co najmniej dwa warianty, współwystępująca z innymi społecznymi i/lub językowymi zmiennymi”²⁸. Zmienne językowe mogą być traktowane jako społecznie odmienne, ale językowo ekwiwalentne sposoby wyrażania tych samych treści i występować na wszystkich poziomach analizy językowej (od fonetycznego po składniowy). Tak zdefiniowaną koncepcją zmiennej językowej badacze posługują się w swoim opracowaniu do diagnozowania i przedstawiania zróżnicowania językowego użytkowników języka angielskiego.

Pierwszym typem jest zróżnicowanie społeczne. Badania przeprowadzone przez autorów *Dialectology* wśród mieszkańców Norwiche w Wielkiej Brytanii wykazały dużą zależność pomiędzy przynależnością użytkownika języka do określonej klasy społecznej i obecnością jednego z dwóch wariantów wymowy. Dodatkowo dowiodły, że występowanie takich wariantów w danej grupie społecznej nie ma charakteru ostrych podziałów, lecz różni się stopniem intensywności²⁹. Zróżnicowanie wymowy powiązane jest również ze stopniem oficjalności wypowiedzi. Chambers i Trudgill wskazali, że liczba wariantów niestandardowych zwiększa

²⁶ Tamże, s. 105.

²⁷ Tamże, s. 189–198.

²⁸ J.K. Chambers, P. Trudgill, *Dialectology*, dz. cyt., s. 50 (tłum. M.Cz.).

²⁹ Tamże, s. 57–58.

się wraz ze wzrostem stopnia nieoficjalności sytuacji (proporcjonalnie dla wszystkich klas społecznych)³⁰. Kolejnym czynnikiem wpływającym na sposób wyrażania się jest płeć użytkowników języka. Badacze dowiedli, że w każdej klasie społecznej mężczyźni wykazują więcej cech typowych dla odmian o niskim statusie niż kobiety³¹. Występowanie zmiennych językowych charakteryzuje również mowę grup etnicznych; zależności w tym zakresie zostały zidentyfikowane między innymi w przypadku społeczności afroamerykańskiej w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej³². Obecność wariantów językowych cechuje ponadto inne nieformalne grupy społeczne, takie jak grono przyjaciół, członkowie rodziny, współpracownicy, ale też gangi młodzieżowe czy mieszkańcy określonych dzielnic. Dodatkowym czynnikiem kształtującym język jest stopień życia członków grupy. Im jest on wyższy, tym więcej elementów niestandardowych zawiera ich mowa³³.

Tak jak różnią się pomiędzy sobą grupy społeczne, tak też różnią się poszczególni ludzie. Indywidualne cechy znajdują wyraz w ich zwyczajach językowych. Mogą na nie wpływać między innymi ambicje społeczne. Chambers i Trudgill twierdzą, że osoby aspirujące do przynależności do wyższej klasy społecznej rzadziej stosują formy o niskim statusie³⁴. Z ambicjami wiąże się jeszcze jedna, do tej pory nie omówiona cecha społeczna, znajdująca odzwierciedlenie w zwyczajach językowych, a mianowicie wiek. Wyniki badania przeprowadzonego w Norwicz wskazują, że intensywność stosowania języka standardowego jest ściśle powiązana z wiekiem i kształtuje się w trakcie życia człowieka. Tak więc młodzi użytkownicy języka pozostają pod wpływem grupy rówieśniczej, a wpływ języka standardowego na ich zwyczaje językowe jest niewielki. Osoby czynne zawodowo funkcjonują w luźnych grupach społecznych i pragnąc odnieść sukces, pozostają pod dużym wpływem obowiązujących norm i języka standardowego.

³⁰ Tamże, s. 59–60.

³¹ Tamże, s. 61.

³² Tamże, s. 63.

³³ Tamże, s. 64–68.

³⁴ Tamże, s. 67–68.

Osoby będące na emeryturze wolne są już od tego rodzaju presji i ich udział w życiu społecznym jest niewielki, stąd przestrzeganie przez nie obowiązujących norm językowych nie jest już konieczne i ulega rozluźnieniu³⁵.

Zróżnicowanie dialektalne zależy także od czynnika przestrzennego. Badania dialektów prowadzone na terenach o stosunkowo krótkiej historii zasiedlenia, takich jak środkowe obszary Ameryki Północnej, dowodzą, że cechy dialektalne pozostają wspólne nawet dla dużych obszarów w przypadku osadnictwa sięgającego ponad stu i dwustu lat wstecz. Istnienie dużego zróżnicowania językowego jest zawsze oznaką długiej historii zamieszkiwania na danym terenie, co potwierdzają wyniki badań przeprowadzonych w Nowej Anglii i w południowych stanach atlantyckich (*South Atlantic States*) Ameryki Północnej³⁶. Analizując zróżnicowanie językowe występujące na określonym obszarze, Chambers i Trudgill posługują się pojęciem **izoglosy** (*isogloss*), którą definiują jako linię oddzielającą dwa obszary różniące się pod pewnym względem językowym³⁷. Znaczenie konkretnej odmiany wzrasta w miarę jak identyfikowana jest coraz większa liczba izoglos oddzielających sąsiadujące ze sobą obszary³⁸. Za przykład może tu posłużyć rozmieszczenie w Wielkiej Brytanii dialektów zachowujących *r* (zwanym w języku angielskim *rhotic*) i dialektów pozbawionych *r* (zwanym *non-rhotic*). Obszary ich występowania są wyraźnie oddzielone od siebie. Jest to rezultat procesu zachodzącego od XVII wieku i polegającego na wypieraniu przez dialekty pozbawione *r* dialektów zachowujących *r*. Współcześnie dialektami typu *rhotic* posługuje się jedynie najbardziej konserwatywna pod względem językowym część populacji Wielkiej Brytanii, zamieszkująca na obszarach wiejskich, na południu, w okolicy Liverpoolu oraz w hrabstwach Lancashire i Northumberland. Większość akcentów języka angielskiego nie posiada *r* po samogłosce. Występuje ono jednak w tej pozycji w akcencie szkockim,

³⁵ Tamże, s. 78–79.

³⁶ Tamże, s. 93–95.

³⁷ Tamże, s. 89.

³⁸ Tamże, s. 94.

irlandzkim, w większości akcentów amerykańskich i w niemal wszystkich akcentach kanadyjskich, stanowiąc istotny wyznacznik dialektalny³⁹.

Z językowego punktu widzenia różnice dialektalne mogą występować na każdym poziomie – stąd izoglosy leksykalne, fonologiczne i gramatyczne. **Izoglosy leksykalne** przedstawiają różnice w leksemach stosowanych przez użytkowników języka w odniesieniu do tego samego obiektu lub czynności. Przykładem jest posługiwanie się nazwą *dutch cheese* w północnowschodnich regionach Ameryki Północnej i *cottage cheese* w środkowej Ameryce, *brose* w Szkocji i *gruel* albo *oatmeal* w sąsiadujących ze sobą częściach północnej Anglii⁴⁰. **Izoglosy fonologiczne** odzwierciedlają odmienną wymowę tych samych formantów i dzielą się na fonetyczne i fonematyczne. Izoglosy fonetyczne dotyczą różnej realizacji fonetycznej głosek spowodowanej istnieniem bardziej ogólnej lub dodatkowej zasady fonologicznej (np. obecność /aj/ w słowach *wife* i *mice* oraz /aw/ w *south* i *mouse*⁴¹). **Izoglosy fonematyczne** wynikają z różnic pomiędzy dialektami w inwentarzu fonemów. Przykładem z Anglii jest użycie na południu /u/ w słowach takich jak *put*, *butcher* czy *cushion* i /ʌ/ w *putt*, *butter* i *blushing*, podczas gdy na północy w obydwu grupach słów występuje /u/⁴². Ostatnia grupa to **izoglosy gramatyczne**, do których zaliczamy izoglosy morfologiczne (np. *holp* jako forma przeszła *help* na południu Ameryki, w odróżnieniu od *helped* w pozostałych regionach) oraz syntaktyczne (np. użycie *for to* w wielu częściach anglojęzycznego świata zamiast standardowego *to* w znaczeniu ‘w celu’, jak w zdaniu: *John went downtown for to see his friend*)⁴³.

Badania wykazały, że najważniejszą rolę w przypisywaniu użytkownika języka do danej grupy społecznej odgrywają izoglosy gramatyczne. W odróżnieniu od izoglos fonologicznych i leksykalnych, które mogą odzwierciedlać mowę przedstawicieli różnych

³⁹ Tamże.

⁴⁰ Tamże, s. 97.

⁴¹ Tamże.

⁴² Tamże, s. 98.

⁴³ Tamże.

grup społecznych, izoglosy gramatyczne dotyczą tylko jednej klasy społecznej. Najbardziej znane gramatyczne zmienne językowe – *ain't* zamiast *isn't*, *hissself* zamiast *himself*, *come* jako forma czasu przeszłego zamiast *came*, *youse* [jəz] zamiast liczby mnogiej *you* – są wyznacznikiem języka klasy robotniczej w większości anglojęzycznych społeczeństw i nie występują u przedstawicieli klasy średniej⁴⁴. Możliwe jest również wyodrębnienie **izoglos semantycznych**, dotyczących różnic w znaczeniu pewnych wyrazów pomiędzy poszczególnymi regionami (np. stosowanie czasownika *fix* w Wielkiej Brytanii w znaczeniu ‘przymocować’ w odróżnieniu od jego użycia w Ameryce Północnej, gdzie głównie oznacza ‘naprawić’⁴⁵). Jeśli chodzi o aspekt geograficzny, badania pokazały, że różnice językowe pomiędzy regionami zazwyczaj nie ograniczają się do jednej cechy, lecz dotyczą ich zespołu. Odrębność mowy regionalnej wzmacnia poczucie więzi pomiędzy członkami danej społeczności i w tym sensie izoglosy mogą być traktowane jako jeden z elementów miejscowej kultury⁴⁶.

1.1.2. Dialekt w języku polskim

Pierwszym badaczem dialektów polskich był Lucjan Maliński, który pod koniec XIX wieku opublikował monografię o gwarze kilku wsi pod Opolem (*Über die Oppelnsche Mundart in Oberschlesien*)⁴⁷. Jego pracę kontynuował Kazimierz Nitsch, który napisał i wydał na początku XX wieku *Dialekty języka polskiego*⁴⁸. Dzieło to stanowi pierwszy wszechstronny opis zróżnicowań gwarowych polskiego terytorium językowego i jako takie wpisuje się w obszar dialektografii⁴⁹. Definiując w pierwszej połowie XX wieku w *Zarysie dialektologii polskiej* przedmiot dialektologii, Stanisław Urbańczyk napisał, że bada ona „mowę wsi” i „mowę

⁴⁴ Tamże.

⁴⁵ Tamże, s. 99.

⁴⁶ Tamże, s. 100.

⁴⁷ K. Dejna, *Dialekty polskie*, Wrocław 1973, s. 2.

⁴⁸ K. Nitsch, *Dialekty języka polskiego*, Wrocław, Kraków 1957.

⁴⁹ K. Dejna, *Dialekty polskie*, dz. cyt., s. 18 i 12.

chłopów”, którą nazwał „dialektem ludowym”⁵⁰. Karol Dejna natomiast zdefiniował dialekt jako: „Typ języka, odznaczający się zespołem cech dialektalnych, jakie koncentrują się na pewnej części terytorium językowego oraz współdecydują o wyodrębnieniu się etnicznej grupy ludnościowej od jej pobratymców”⁵¹. Cecha dialektalna z kolei to innowacja w rozwoju danego języka, wytworzona w pewnej odrębnej grupie etniczno-językowej, ale nie rozszerzona na całe ogólnonarodowościowe terytorium językowe⁵².

Jak pisał Dejna, na terenie dzisiejszej Polski doszło w wyniku przedhistorycznych przesunień migracyjnych części ludności prasłowiańskiej do wytworzenia odrębnych cech kulturowych i właściwości językowych o geograficznie ograniczonych zasięgach. W ten sposób wyodrębniły się państwa plemienne zorganizowane przez zespoły plemion Pomorzan, Mazowszan, Polan, Wiślan i Ślęzan. Grupy te zjednoczyły się w ciągu X wieku, tworząc państwo piastowskie, ale odrębność regionalna, wspomagana przez czynniki fizjograficzne, administracyjne i kulturowe, prowadziła do narastania językowych właściwości o ograniczonym zasięgu. W wyniku tego procesu doszło do uformowania się poszczególnych regionalnych zespołów cech dialektalnych, czyli dialektów: kaszubskiego, mazowieckiego, wielkopolskiego, małopolskiego i śląskiego⁵³.

Nieco inaczej zróżnicowanie językowe opisał Urbańczyk, który zdefiniował dialekt ludowy w odniesieniu do dwóch innych odmian języka: gwary i narzecza. Uwydatniając pewien brak ścisłości w terminologii, badacz określił dialekt jako zespół gwar. Funkcję nadrzędną w stosunku do dialektu pełni narzecze⁵⁴. Urbańczyk wyróżnił następujące zespoły gwar: małopolski, śląski, wielkopolsko-pomorski i mazowiecki, a także zespół nowych dialektów mieszanym na Ziemiach Odzyskanych i zespół gwar kaszubskich⁵⁵.

⁵⁰ S. Urbańczyk, *Zarys dialektologii polskiej*, Warszawa 1984, s. 9.

⁵¹ K. Dejna, *Dialekty polskie*, dz. cyt., s. 14.

⁵² Tamże.

⁵³ Tamże, s. 235.

⁵⁴ S. Urbańczyk, *Zarys dialektologii polskiej*, dz. cyt., s. 10.

⁵⁵ Tamże, s. 72.

Posłużył się w tym celu pojęciem izoglosy, którą zdefiniował jako linię otaczającą tereny charakteryzujące się jakąś określoną cechą językową, oddzielającą je od terenu, który tej cechy nie wykazuje⁵⁶.

Zaproponowane przez badaczy dialektów angielskich Chambersa i Trudgilla⁵⁷ i omówione powyżej (w punkcie poświęconym zróżnicowaniu przestrzennemu użytkowników języka angielskiego) rozróżnienie na izoglosy fonologiczne, morfologiczne, syntaktyczne i leksykalne odpowiada więc systematyce izoglos w języku polskim stworzonej przez Urbańczyka, dla którego są to **izofony** w przypadku zjawisk fonetycznych, **izomorfy** dla zjawisk morfologicznych, **izosyntagmy** dla zjawisk składniowych i **izoleksy** dla zjawisk wyrazowych.

Przemiany społeczno-gospodarcze, zachodzące również po II wojnie światowej, wpłynęły na osłabienie różnic gwarowych w Polsce. Jak pisze Urbańczyk, w połowie XX wieku coraz trudniej było znaleźć gwary wolne od wpływów języka ogólnego⁵⁸. Jest to stwierdzenie niezwykle istotne z punktu widzenia analizy podejmowanej w tym opracowaniu. Jeśli bowiem przyjmiemy, że nastąpiło ujednolicenie językowe mieszkańców Polski, dialekt w ujęciu Dejna – przypomnijmy, rozumiany jako „typ języka (...) współdecydując[y] o wyodrębnieniu się pewnej grupy etnicznej od jej pobratymców”⁵⁹ – traci swą funkcję wyróżniającą. Warto podkreślić, że definicja ta odbiega od omawianej wcześniej definicji dialektu w koncepcji anglosaskiej, zgodnie z którą każdy użytkownik języka mówi jakimś dialektem. Skoro niemożliwe jest dialektalne zróżnicowanie użytkowników języka polskiego, próba przetransponowania na grunt języka polskiego dialektu języka angielskiego wiąże się z trudnościami wynikającymi z nieprzystawalności obydwu języków w tym zakresie. W sytuacji przekładu może zatem skutkować utratą cech dystynktywnych mowy, która charakteryzuje postacie w dziele literackim. Z drugiej strony na gruncie języka polskiego można wyróżnić pewien inwentarz

⁵⁶ Tamże, s. 71.

⁵⁷ J.K. Chambers, P. Trudgill, *Dialectology*, dz. cyt., s. 89.

⁵⁸ S. Urbańczyk, *Zarys dialektologii polskiej*, dz. cyt., s. 11.

⁵⁹ K. Dejna, *Dialekty polskie*, dz. cyt., s. 14.